

УДК 372.862

ОСВІТА І НАВЧАННЯ В УКРАЇНІ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ

Пуляк Анастасія

Науковий керівник: доктор істор. наук, професор, Пасічник Н.О.

*Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені
Володимира Винниченка, м. Кропивницький, Україна*

Стаття присвячена дослідженню сфери розбудови системи гендерної освіти в Україні. У статті розглянуто основні міжнародні програми, націлені на подолання гендерної нерівності, до яких приєдналася Україна. Розглянуто основні нормативно-правові акти українського законодавства, які забезпечують рівні права і можливостей жінок та чоловіків, зокрема і в доступі до освіти та навчання. Наведені результати гендерної сегрегація в галузі освіти. Доведено, що здобуття повної вищої освіти відкриває для жінок однаковий з чоловіками доступ до висококваліфікованих професій на сучасному ринку праці та можливість реалізації себе у професії. Україна потребує фахівців та фахівчинь з гендерної проблематики.

Ключові слова: гендерна рівність, гендерний аспект, гендерночутливий підхід, педагоги, освіта.

Education and teaching in Ukraine: gender aspect

A. Puliak

Scientific supervisor: Doctor of Historical Sciences, Professor

Pasichnyk N.O.

*Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University,
Kropyvnytsky, Ukraine*

The article is devoted to the study of the development of gender education in Ukraine. The article considers the main international programs aimed at overcoming gender inequality, which Ukraine has joined. The main legal acts of Ukrainian legislation that ensure equal rights and opportunities for women and

men, including access to education and training, are considered. The results of gender segregation in education are presented. It has been proven that obtaining a completed higher education opens for women equal access to highly qualified professionals in the modern labor market and the opportunity to realize themselves in the profession. Ukraine needs specialists in gender issues.

Key words: *gender equality, gender aspect, gender sensitive approach, teachers, education..*

Постановка проблеми. Світові тенденції позначають основні напрями розбудови, серед яких окреме місце посідає гендерна рівність. Тема гендерної важлива для сучасної України. Адже рівноцінні можливості для жінок і чоловіків у різних сферах, припинення всіх форм дискримінації – одна з цілей сталого розвитку ООН.

Більш того, міжнародні та локальні організації сприяють введенню в практику нових норм у сучасному суспільстві. Зокрема, Україна є учасницею Пекінської платформи дій, плану дій із виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 “Жінки, мир, безпека”; Україна приєдналася до міжнародної ініціативи «Партнерство Біарриц», яка об’єднує зусилля різних країн на шляху до рівності жінок і чоловіків, та інших міжнародних програм, націлених на подолання гендерної нерівності.

В межах «Партнерства Біарриц», Україна визначила для себе 5 основних напрямків роботи:

1. Зменшення розриву в оплаті праці чоловіків і жінок;
2. Розвиток безбар’єрного та універсального публічного простору;
3. Забезпечення рівних можливостей для матері та батька щодо декрету;
4. Протидія домашньому та гендерно зумовленому насильству;
5. Забезпечення комплексного інтегрування принципів гендерної рівності в освіті. [3].

Зрозуміло, що найбільша відповідальність за формування у підростаючого покоління гендерної компетентності покладено на найбільшу

рушійну силу в освіті – педагогів. Сучасні Українські освітяни долучаються до тренінгів, воркшопів, вебінарів, шукають можливості для професійного розвитку, обміну досвідом із колегами, обмінюються відповідними методичними рекомендаціями щодо впровадження гендерночутливого підходу в освіті. В останні роки, а особливо за частково дистанційного формату навчання, освітянам дуже важливо вміти правильно, тактовно будувати своє спілкування під час освітнього процесу враховуючи гендерний аспект й не створюючи напруження. Створення відповідної корпоративної культури гендерної рівності позиціонує заклад освіти не лише на внутрішньому рівні, але й показує відношення до гендерних проблем і для учнів та студентів. Гендерна рівність полягає не лише у рівному представленні жінок і чоловіків у різних сферах зайнятості, а навчання відповідній взаємодії у робочих та побутових стосунках.

Аналіз досліджень і публікацій. Вивчення питань гендерної рівності, гендерного паритету, гендерного розвитку саме в освіті для вітчизняних науковців достатньо нове і активно вивчається й досліджується. Звісно вагомі дослідження в цій сфері пов'язані з розбудовою системи гендерної освіти в Україні. Цією проблемою займалися вчені: К. Акбаш, Н. Грицяк, О. Зайцева, О. Ковальова, Н. Пасічник, Р. Ріжняк, С. Оксамитна, М. Чабанна та інші.

Мета статті: проаналізувати гендерні аспекти сучасного стану освіти і навчання в Україні.

Виклад основного матеріалу (результатів) дослідження. На сьогоднішній день гендерна політика відіграє важливу роль у розвитку українського суспільства. Це актуальне питання постає як на рівні доступу українок до загальних прав і свобод, доступу до навчання, так і кращий доступ до керівних посад закладів освіти та й керування країною. Проте гендерна галузь розвитку доволі молода в сучасній Україні, і почала розвиватися лише з прийняттям незалежності. Отже, спираючись на світовий розвиток гендерного аспекту, Україна торує шлях й до власної рівності.

Законодавство з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків складається з Конституції України, Закону України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків» (редакція 2018 р.), Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», Кодексу законів про працю України, Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» та інших нормативно-правових актів.

Головним у напрямі гендерної рівності серед вищезазначених законів можна вважати Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків», завдяки якому і відбуваються зміни та нормативні доповнення задля розширення дії в усіх сферах діяльності суспільства. Для нас цікавим є Розділ V «Забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків у сфері освіти та в засобах масової інформації», щодо освіти розділ має одну статтю: «Стаття 21. Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у здобутті освіти та професійній підготовці», відповідно до якої «Держава забезпечує рівні права та можливості жінок і чоловіків у здобутті освіти.

Навчальні заклади забезпечують:

- рівні умови для жінок і чоловіків під час вступу до навчальних закладів, оцінки знань, надання грантів, позик студентам;
- підготовку та видання підручників, навчальних посібників, вільних від стереотипних уявлень про роль жінки і чоловіка та спрямованих на формування ненасильницьких моделей поведінки, небайдужого ставлення до постраждалих осіб, поваги до людської гідності та статевої недоторканості;
- виховання культури гендерної рівності, ненасильницької поведінки, взаємоповаги та рівного розподілу професійних і сімейних обов'язків між жінками та чоловіками» [12].

У 2017 році Міністерство освіти і науки України запровадило антидискримінаційну експертизу навчальних матеріалів, яка передбачає моніторинг впровадження гендерночутливого підходу в закладах освіти [10].

Мета антидискримінаційної експертизи підручників – виявити в текстових та позатекстових (ілюстрації, методичні матеріали) матеріалах прояви дискримінації у формі стереотипів, ксенофобії, ейджизму, андро- та етноцентризму, сексизму тощо та надати рекомендації щодо їх усунення [2].

Аналізуючи сучасний стан гендерної рівності у доступі до освіти і навчання, звернемося до Державної служби статистики України [5], і на офіційному сайті можемо побачити кількість жінок серед студентів ЗФПО за віком та регіонами (рис.1.1.). Нажаль з цієї таблиці не видно скільки жінок в закладах освіти серед студентів у відсотковому еквіваленті до кількості чоловіків.

1.14. Кількість жінок серед студентів ЗФПО за віком та регіонами

		(кількість повних років, які виповнюються на 01.01.2022)																													
		У тому числі за віком																													
	Усього	до 14 років	15 років	16 років	17 років	18 років	19 років	20 років	21 рік	22 роки	23 роки	24 роки	25 років	26 років	27 років	28 років	29 років	30 років	31 рік	32 роки	33 роки	34 роки	35-39 років	40-44 років	45-49 років	50-54 роки	55-59 років	60 років і більше			
Україна	133 983	200	21 254	25 720	30 562	26 927	11 284	3 339	1 412	743	616	542	491	524	547	463	529	544	569	515	625	595	2 849	1 796	927	297	91	22			
Вінницька	6 599	23	1 160	1 413	1 528	1 268	502	122	47	26	41	32	31	36	30	13	23	23	21	21	19	20	95	61	28	12	3	1			
Волинська	4 255	2	743	901	1 032	925	390	111	44	15	7	5	7	4	3	5	5	4	6	4	6	6	17	8	5	-	-				
Дніпропетровська	10 499	10	1 308	1 726	2 197	2 021	1 002	320	163	75	49	61	56	58	57	59	61	72	93	78	88	87	430	265	113	31	17	2			
Донецька	4 976	2	487	849	987	1 031	531	177	77	42	37	32	38	28	28	31	36	32	29	51	33	196	113	64	17	-	-				
Житомирська	5 015	2	768	966	1 112	981	458	148	65	30	32	25	20	28	30	20	27	28	19	22	26	25	85	54	30	9	5	-			
Закарпатська	4 319	20	890	832	1 178	973	228	48	25	12	6	6	7	4	3	7	1	3	4	7	6	8	26	15	5	4	1	-			
Запорізька	5 806	3	827	988	1 122	999	430	154	70	44	53	45	29	44	50	54	44	65	54	33	62	48	275	179	101	24	9	-			
Івано-Франківська	4 199	10	825	1 021	983	874	285	59	13	11	9	13	7	3	5	4	8	7	6	4	5	4	27	7	7	2	-	-			
Київська	4 937	1	734	879	1 103	971	421	134	51	32	26	26	21	20	25	15	25	28	30	24	29	40	142	81	55	21	3	-			
Кіровоградська	2 595	5	351	392	579	544	242	77	24	17	17	17	6	18	12	21	11	19	18	26	16	26	79	37	31	8	2	-			
Луганська	2 128	2	231	305	373	379	196	60	24	20	22	22	15	10	21	30	14	21	13	22	29	28	107	103	52	20	8	1			
Львівська	9 059	17	1 495	1 684	2 177	1 930	841	243	108	38	37	25	21	24	20	25	20	24	27	25	33	21	106	78	36	4	-	-			
Миколаївська	3 715	11	501	669	795	748	342	102	36	28	24	22	14	19	20	16	24	16	17	18	22	28	130	67	28	14	3	1			
Одеська	9 698	24	1 575	1 952	2 332	1 971	737	228	100	55	43	29	36	45	47	24	28	37	43	26	36	29	145	94	42	15	2	3			
Полтавська	4 570	7	704	800	959	940	425	106	43	23	29	25	27	20	30	12	26	24	27	18	33	26	129	81	40	12	4	-			
Рівненська	4 679	6	772	874	1 128	1 036	414	110	52	31	22	12	22	11	18	11	11	10	10	5	11	7	51	29	13	12	-	1			
Сумська	4 806	1	653	795	971	870	386	128	68	49	31	28	30	28	38	21	39	32	45	44	40	32	221	154	71	20	8	3			
Тернопільська	5 420	9	1 092	1 153	1 320	1 027	321	90	44	26	20	18	11	13	11	16	24	12	14	19	12	12	77	47	22	6	2	2			
Харківська	5 710	4	916	1 130	1 296	1 182	461	108	44	19	31	12	22	27	16	18	24	21	20	23	23	27	130	75	52	23	3	3			
Херсонська	3 764	3	588	663	822	802	314	90	41	20	21	21	14	29	28	15	23	12	16	16	21	23	91	53	27	9	2	-			
Хмельницька	3 170	10	634	670	828	648	243	52	19	4	4	2	2	1	3	3	4	4	1	5	5	4	13	8	2	1	-	-			
Черкаська	2 204	3	297	384	472	448	223	116	32	16	10	10	11	8	7	6	5	7	10	8	6	14	54	31	17	5	4	-			
Чернівецька	3 732	8	564	687	955	810	379	85	32	20	9	10	8	6	9	9	12	9	11	7	9	11	37	26	14	4	-	1			
Чернігівська	3 430	4	580	693	766	776	353	83	26	11	3	8	8	9	5	5	11	6	4	5	3	9	29	21	8	2	2	-			
м. Київ	14 698	13	2 559	3 294	3 547	2 773	1 160	388	164	79	33	36	28	31	31	26	28	24	28	26	34	27	157	109	64	22	13	4			

Рис. 1.1. Кількість жінок серед студентів ЗФПО за віком та регіонами [6]

Рівні освіти за МСКО 2011		2010/11 ²	2011/12 ²	2012/13 ²	2013/14 ²	2014/15 ³	2015/16 ³	2016/17 ³	2017/18 ³	2018/19 ³	2019/20 ³
назва	код										
Дошкільна освіта	0	0,919	0,921	0,918	0,920	0,918	0,925	0,924	0,923	0,929	0,928
Початкова освіта	1	0,956	0,958	0,959	0,961	0,962	0,961	0,957	0,957	0,950	0,950
Перший етап середньої освіти	2	0,952	0,955	0,953	0,953	0,955	0,956	0,960	0,959	0,963	0,961
Другий етап середньої освіти	3	0,792	0,824	0,806	0,879	0,884	0,881	0,891	0,893	0,907	0,916
Післясередня не вища освіта	4	0,624	0,627	0,612	0,700	0,667	0,684	0,696	0,690	0,669	0,664
Короткий цикл вищої освіти	5	0,976	0,970	0,981	0,955	0,984	0,967	0,924	0,904	0,887	0,873
Бакалаврат або його еквівалент	6	1,166	1,130	1,121	1,093	1,083	1,074	1,081	1,064	1,081	1,092
Магістратура або її еквівалент	7	1,396	1,385	1,366	1,290	1,296	1,278	1,243	1,298	1,277	1,289
Докторантура або її еквівалент	8	1,478	1,498	1,481	1,510	1,469	1,145	1,099	1,061	1,036	0,966

Рис. 1.2. Індекси гендерного паритету серед учнів, слухачів та студентів навчальних закладів України [6].

Якщо на сайті Державної служби статистики України [6], Індекси гендерного паритету серед учнів, слухачів та студентів закладів освіти України (рис. 1.2.) підтверджує практично однакову доступність різних рівнів освіти для чоловіків і жінок в Україні, то значення індексу гендерного паритету протягом тривалого періоду залишається стабільним і близьким до одиниці, зокрема, на усіх рівнях середньої загальної освіти, як основи переходу на її вищі рівні. Але, починаючи з рівня бакалавра, індекс гендерного паритету зміщуються в бік більшої частки жінок серед студентів закладів вищої освіти, досягаючи найвищого рівня на користь жінок (1,289) на рівні магістратури.

Отже здобуття повної вищої освіти відкриває для жінок однаковий з чоловіками доступ до висококваліфікованих професій на сучасному ринку праці та можливість реалізації себе у професії.

На думку С. Оксамитної [11] досягнута ще протягом пізнього радянського періоду гендерна рівність у доступі до всіх рівнів освіти продовжує успішно відтворюватись у пострадянський період вже з чіткою тенденцією переважання жінок серед студентів закладів вищої освіти. Водночас в Україні продовжує відтворюватися значна гендерна сегрегація в

галузі вищої освіти. Як і ринок праці, сфера освітніх послуг чітко поділена на «переважно жіночі» та «переважно чоловічі галузі» (рис. 1.3.).

За даними Інституту освітньої аналітики [8], у 2021/2021 навчальному році в школах працювали всього 13% чоловіків-педагогів. За спостереженнями, поширеною лишається нерівність із навантаження та оплати праці вчителів.

Суттєвих змін у розподілі таких галузей за останнє десятиліття не спостерігається. Студентки продовжують домінувати у таких галузях вищої освіти, як соціальні та поведінкові науки (80%), гуманітарні науки (80%), соціальна робота (80%), культура і мистецтво (75%), освіта і педагогіка (71%), охорона здоров'я (69%). Жінки також переважають і серед здобувачів освіти і в галузях публічного управління та адміністрування (64%). Максимальну наближеність до гендерного паритету спостерігаємо у галузях природничих наук, права, виробництва та технологій (48-52%).

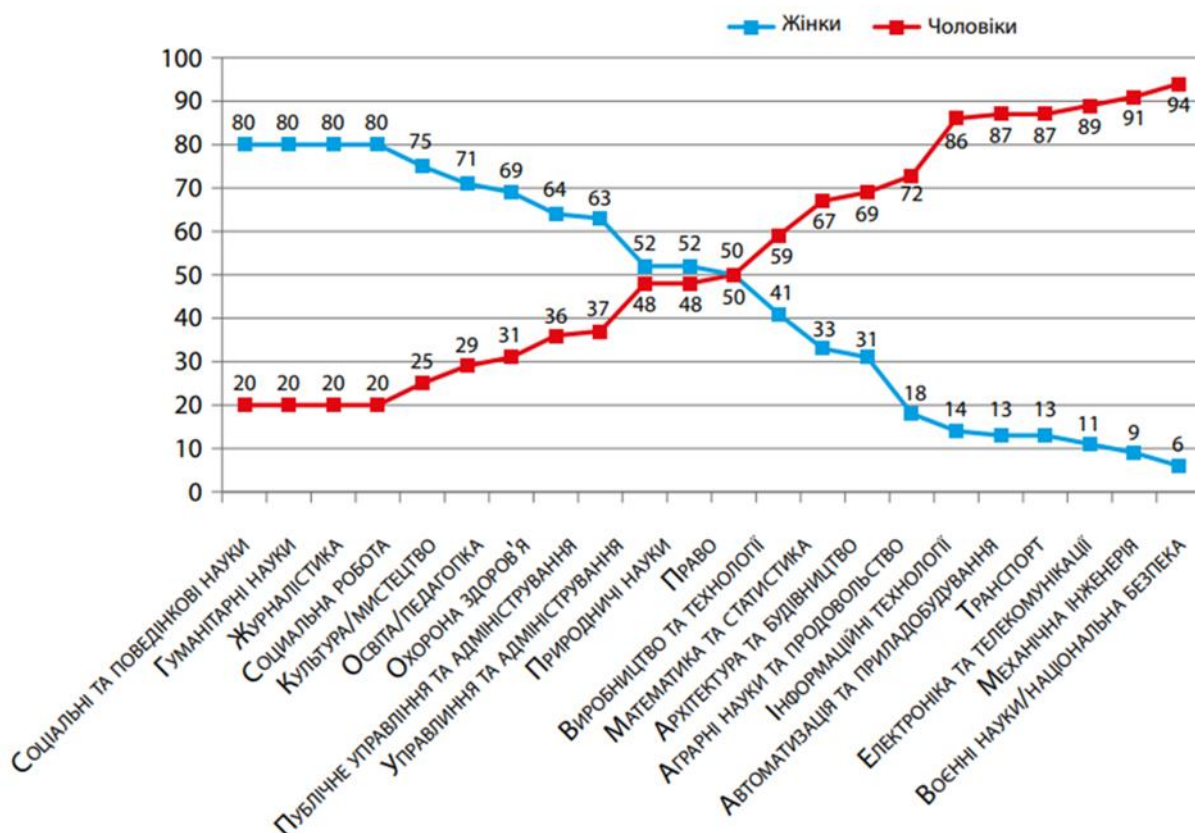

Рис. 1.3. Розподіл студентів закладів вищої освіти України за галузями знань та освітнім ступенем «Бакалавр» у 2019/20 навчальному році, %.[11]

Галузями вищої освіти, де явне домінування чоловіків є помітною, а іноді і відчутною є: математика та статистика (59%), архітектура та будівництво (67%), аграрні науки та продовольство (69%), інформаційні технології (72%), автоматизація та приладобудування (86%), транспорт (87%), електроніка і телекомунікації (87%), механічна інженерія (89%), електрична інженерія (91%), воєнні науки та національна безпека (94%).

Така гендерна сегрегація на рівні вищої освіти не є прямим наслідком гендерного розриву у навчальних досягненнях дівчат і хлопців щодо опанування математичних чи природничо-наукових дисциплін під час навчання у середній школі.

Висновки та перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження.

За результатами аналізу даних Державної служби статистики України, можна зробити висновок, що здобуття повної вищої освіти відкриває для жінок однаковий з чоловіками доступ до висококваліфікованих професій на сучасному ринку праці та можливість реалізації себе у професії. Але в Україні й досі залишаються «суто жіночі» і «суто чоловічі» професії й спостерігається диференціація в оплаті праці. Наразі в Україні не вистачає фахівців та фахівчинь з гендерної проблематики, що знижує ефективність впровадження гендерночутливого підходу й забезпечення гендерної рівності у сфері освіти. В сучасному суспільстві підготовка фахівців гендерної проблематики є одним з ключових напрямів розвитку освіти України.

Подяки. Стаття підготовлена в рамках проекту ERASMUS-JMO-2021-NEI-TCH-RSCH «Субнаціональна гендерна рівність: баланс цінностей ЄС та українських реалій», №101047451. Цей проект фінансується за підтримки Європейської Комісії. Ця публікація відображає лише погляди авторів, і Комісія не несе відповідальності за будь-яке використання інформації, що міститься в ній.

Список літератури

1. Акбаш К. С., Пасічник Н. О., Ріжняк Р. Я. Теоретико-прикладні основи гендерних досліджень: навч. посіб. Кропивницький: Видавець Лисенко В. Ф., 2019. 340 с.
2. Антидискримінаційна експертиза підручників – для чого вона та як її проводять. URL:<https://nus.org.ua/articles/antydyskryminatsijna-ekspertyza-pidruchnykiv-shho-varto-znaty/> (дата звернення: 05.04.2022)
3. В Україні планують розробити Стратегію впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3167796-v-ukraini-planuut-rozrobiti-strategiu-vprovadzenna-gendernoi-rivnosti-u-sferi-osviti-do-2030-roku.html> (дата звернення: 05.04.2022)
4. Грицяк Н. Формування гендерної політики в Україні: проблеми теорії, методології, практики : монографія. Київ: Вид-во НАДУ, 2004. 384 с.
5. Державна служба статистики України URL:<http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 05.05.2022)
6. Державної служби статистики України. Жінки та чоловіки / Демографічна та соціальна статистика / Освіта URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/gender/gender_dok/2017/osvita/osvita_2017.htm (дата звернення: 05.05.2022)
7. Зайцева О. Захист прав жінок: чому міжнародні конвенції погано працюють. Вебпортал «Гендер в деталях». URL: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/genderne-nasilstvo/zahist-prav-zhinok-chomu-mizhnarodni-konventsii-pogano-pratsyuyut-134063.html> (дата звернення: 09.04.2022).
8. Інститут освітньої аналітики URL:<https://iea.gov.ua/naukovo-analitichna-diyalnist/analitika/> (дата звернення: 05.05.2022)
9. 14. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок: Конвенція від 18.12.1979 р. Дата оновлення: 06.10.1999. Верховна Рада України. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207 (дата звернення: 06.05.2022).

10. МОН проводить антидискримінаційну експертизу навчальних матеріалів та розробило стратегію впровадження гендерного компоненту в освіту URL:<https://mon.gov.ua/ua/news/usi-novivni-novini-2017-03-23-mon-provodit-antidiskriminacijnu-ekspertizu-navchalnix-materialiv> (дата звернення: 05.04.2022).

11. Оксамина С. Гендерні відмінності у сфері зайнятості, освіти і навчання в Україні в контексті Угоди про асоціацію. Український центр європейської політики, 2020. 33 с. http://ucep.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/Doslid_01_2021_WEB_NEW_2.pdf

12. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 р. № 2866-IV. Дата оновлення: 07.01.2018. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15> (дата звернення: 10.04.2022).

13. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06.09.2012 р. №5207-VI. Дата оновлення: 30.05.2014. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17/>. (дата звернення: 10.04.2022)

14. Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 28.10.2020 р. № 1544-р. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1544-2020-> (дата звернення: 05.05.2022)